

УДК 179:347.151(477)

М. С. БРЮХОВЕЦЬКА,аспірант кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0153-4613>**МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОСМЕРТНОГО
ДОНОРСТВА В УКРАЇНІ**

Розкрито суть проблем посмертного донорства в Україні. Проаналізовано підстави його виникнення, які розділено на окремі групи. Обґрунтовано необхідність пошуків шляхів вирішення проблем. На основі проведеного дослідження запропоновано внесення змін до законодавства та створення ефективних умов для інформування населення. Також розглянуто можливість застосування презумпції згоди як одного з головних способів вирішення проблем посмертного донорства.

Ключові слова: посмертне донорство, трансплантація, проблеми посмертного донорства, дефіцит донорських органів, правове регулювання, презумпція згоди, інформування населення.

Briukhovetska, M.S. (2016), "Ethical and legal issues of posthumous donorship in Ukraine" ["Moralno-etychni ta yurydychni problemy posmertnoho donorstva v Ukraini"], *Pravo i Bezpeka*, No. 3, pp. 47–50.

Постановка проблеми. Розвиток посмертного донорства – одне із соціально важливих завдань людства, яка викликає безліч питань не лише в медичній, а й у правовій та етичній сферах. Проблеми донорства та трансплантації – одні з найскладніших в обговоренні серед інших проблем суспільства. Вирішення цих проблем дозволить успішно використовувати практику пересадки органів від донора-трупа, що збільшить кількість врятованих життів.

Стан дослідження. Проблеми донорства та трансплантації вивчали як вітчизняні науковці (Т. Г. Аболіна, Г. А. Білецька, Я. О. Ковальова, А. В. Мусієнко, Б. Ю. Пипченко, І. Р. Пташник, С. Г. Стеценко, Г. В. Чоботарьова), так і зарубіжні (І. В. Логінов, М. Г. Мініна, А. В. Семєнова). Враховуючи напрацювання цих науковців, слід зазначити, що були досліджені деякі проблеми трансплантації та донорства, проте основна їх частина так і залишилася не розкритою. Тому метою статті є встановлення та дослідження проблем, що впливають на розвиток посмертного донорства в Україні, а також пошук перспектив їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. В Україні проблеми посмертного донорства почали обговорювати порівняно нещодавно, на відміну від європейських країн, де воно розвивається на високому рівні. Відповідно до наданої Міністерством охорони здоров'я України інформації (у листі-відповіді на наш особистий запит) більшість трансплантацій у нашій державі виконується від живого родинного донора. Від донора-трупа виконуються лише поодинокі операції з трансплантації нирок, печінки та серця. Наприклад, крім трансплантації нирки у

центрах трансплантації виконано трансплантацій печінки: у 2010–2014 рр. – 66 операцій (лише 4 з яких від донора-трупа); у 2015 р. – 10 операцій. Операцій із трансплантації серця у 2011 р. – 1. За останні 5 років кількість донорського матеріалу помітно зменшилася. Якщо у 2013 р. з 142 операцій із пересадки нирки 22 було від донора-трупа, то у 2015 р. – лише 6 зі 125.

Я. О. Ковальова та Г. А. Білецька виокремлюють медичні, етичні та правові проблеми трансплантації та вказують на взаємозв'язок між ними: «моральні проблеми забору органів від живої людини та пересадки трансплантатів від трупа; етичні проблеми, що пов'язані з незаконною торгівлею людськими органами та тканинами, забором у донора фрагмента непарного органа, аспекти ксенотрансплантації; науково-медичні критерії настання біологічної смерті, моральні питання трансплантації фетальних органів та тканин; соціально економічні фактори: спроможність держави до оплати оперативних втручань такого роду; моральні принципи розподілу органів для трансплантації; вдосконалення правових аспектів трансплантації та ін.» [1, с. 105].

Кандидат медичних наук І. В. Логінов основною причиною незадовільного стану посмертного донорства називає невідповідність наукового прогресу та сприйняття проблеми трупного донорства у свідомості суспільства. Тобто суспільство не може сприймати посмертне донорство як невід'ємну частину індивіда [2, с. 13].

Цікавою є думка І. Р. Пташник, яка стверджує, що головною проблемою, яка виникає, є доцільність використання трансплантації та

виправданість її розвитку взагалі. Також дослідниця наголошує, що використання органів від донора-трупа тягне за собою низку проблем, які вона поділяє на моральні, етичні та проблеми справедливості розподілу донорських органів [3, с. 46]. Ми погоджуємось з такою класифікацією, однак пропонуємо об'єднати моральні й етичні проблеми в одну групу, тому що вони тісно взаємопов'язані, також виокремити ще дві групи – проблему дефіциту донорських органів і проблеми правового регулювання.

Вважаємо за необхідне в першу чергу розглянути проблему дефіциту донорських органів. Нестача донорського матеріалу, на нашу думку, є головною проблемою посмертного донорства. Потреба в донорських органах постійно збільшується, не зважаючи на те, що в середньому кількість померлих донорів у світі коливається від десяти до тридцяти на мільйон населення. Такі показники спричинені різними факторами: віком донорів, кількістю автомобільних травм, рівнем розвитку трансплантації та медицини в цілому.

Г. В. Чеботарьова найгострішою проблемою називає нестачу донорських органів, що, на нашу думку, є достатньо аргументованим. Учена наголошує, що отримання органів від донора-трупа є доцільнішим і набагато ефективнішим, і стверджує, що прижиттєва згода особи – оптимальне рішення проблеми браку органів. Ми погоджуємось із думкою Г. В. Чеботарьової, що етично важливо, щоб особа, яка надає згоду на посмертне донорство, мала можливість від нього відмовитися [4, с. 57].

Деякі американські вчені причину нестачі донорських органів убачають в існуванні інформативної згоди, тому що велика кількість сімей відмовляються від надання згоди на використання їх тіла після смерті. Також посилаються на опитування Геллапа, проведене в 1993 р., що досі являє собою найточнішу оцінку ставлення американців до донорства органів. Результати опитування показують, що 85 % американців виступають за пожертвування органів, 69 % хотіли б пожертвувати свої органи після смерті та лише 28 % оформили свою згоду на водійських правах. Для вирішення проблеми нестачі органів учені пропонують використати методи фінансового стимулу населення, а також ксенотрансплантацію (пересадку органів від різних видів тварин) [5, р. 617]. Ми не можемо погодитися з такою думкою, адже цей вид трансплантації є небезпечним, тому що може відбуватися відторгнення органів тварини людським організмом та існує ризик зараження інфекціями.

До основних причин дефіциту донорських органів від донора-трупа в Україні ми пропонуємо віднести:

- відсутність правової регламентації;
- непоінформованість населення та несприйняття проблеми посмертного донорства свідомістю людей;
- недостатність знань у медичного персоналу;
- невіра в концепцію смерті мозку;
- у зв'язку з воєнними діями на сході України кількість хворих, які потребують пересадки, збільшується швидше, ніж кількість можливих донорських органів.

А. В. Мусієнко, провівши статистичне спостереження, зазначає, що основною проблемою дефіциту органів в Україні є бездіяльність державної політики в галузі трансплантації [6, с. 62]. Аналізуючи правову базу, а також статистичні показники проведених операцій, рівень фінансування та обговорення проблем трансплантації й донорства в країні, слід підтримати таку точку зору.

Наступна проблема посмертного донорства знаходиться на зіткненні етики та права, тому що частини тіла людини пов'язані із самою людиною, яка є суб'єктом права. Ключовими морально-етичними проблемами посмертного донорства є:

- купівля-продаж донорських органів, що забороняється вітчизняним і міжнародним законодавством. У багатьох країнах органи можуть бути пересажені громадянам інших країн на комерційній основі. Поняття «комерційна основа» означає платність операції (оплата діяльності лікарів, медикаментів). Саме значення «донор» не передбачає іншого значення крім дару, добровільного пожертвування заради порятунку життя іншої людини;
- отримання згоди на вилучення органів у померлого. Важливим морально-етичним питанням, яке виникає, є отримання медичними працівниками згоди у рідних померлого на вилучення органів;
- розподілення донорських органів, яке має проводитися за принципом черговості в листі очікування (списку людей, яким необхідна пересадка органів) незалежно від расової належності, віросповідання або матеріального статусу.

На нашу думку, у зв'язку зі стрімким розвитком трансплантації актуальною морально-етичною проблемою, яка потребує особливої уваги, стало використання дитячого посмертного донорства. В українському законодавстві воно не передбачено, проте в інших країнах уже використовують таку практику, рятуючи

життя дітей. Головним питанням постає обов'язкова згода батьків, що являє собою не лише юридичну, а й етичну проблему трансплантації.

Б. Ю. Пипченко також наголошує, що вилучення в особи органів без її дозволу за життя є етичною проблемою в наданні згоди на посмертне донорство [7, с. 235].

Третьою проблемою, що стримує розвиток посмертного донорства, є правове регулювання та участь держави у розвитку механізму його запровадження. С. Г. Стеценко визначає, що правове регулювання є основною проблемою трансплантації, оскільки існує безліч нерегульованих питань, не зважаючи на існуючу законодавчу базу. Він виокремлює такі проблеми вилучення органів у донорів-трупів:

- 1) право медичного персоналу на відключення засобів підтримання життя людини, яка помирає та розглядається як потенційний донор;
- 2) тривалість проведення реанімаційних заходів під час очевидного, з медичної точки зору, летального результату;
- 3) проблеми правомірності забору трупного анатомічного матеріалу [8, с. 212].

За словами В. І. Грищенка, для розвитку трансплантації необхідно не лише державне фінансування, а й повне спрямування державної політики на розвиток такої форми лікування хворих [9, с. 29].

Т. Г. Аболіна стверджує, що суспільство ставиться до трансплантації неоднозначно. Воно або позитивно оцінює, або категорично не сприймає подібне явище. «Це є свідченням того, що трансплантація органів максимально концентрує моральне, правове, психологічне, соціальне напруження, оскільки в цьому процесі пов'язані два надзвичайно важливих моменти людського життєвого шляху: 1) імовірна смерть хворого в разі відсутності змоги замінити нежиттєздатний орган; 2) смерть людини, тіло якої може стати донором якогось органу, або загроза втрати фізичного здоров'я живого донора», – стверджує вчена [10, с. 77].

Влучно висловив свою думку С. Готьє: «Донорство органів – ключева проблема отечественной трансплантологии». Учений звертає увагу, що всім країнам у першу чергу необхідна правова база для врегулювання питань донорства та трансплантації [11, с. 43]. В Україні чинним є закон «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині», проте застарілість його норм не відповідає

міжнародній практиці, а також гальмує розвиток посмертного донорства в державі. Для вирішення проблеми правового регулювання потрібно ухвалити кардинально новий спеціальний закон, що буде регулювати виключно питання донорства і тим самим не створюватиме колізій та прогалин у законодавстві.

Стосовно пошуку рішення слід погодитися з думкою Р. Л. Розенталя, що проблеми посмертного донорства можливо розв'язати лише таким чином:

- створити централізовану систему для реєстрації потенційних донорів, зацікавити державні установи;
- повністю перейти до використання презумпції згоди;
- забезпечити активну роботу трансплантаційних координаторів;
- використовувати субоптимальних донорів;
- працювати із засобами масової інформації;
- навчати [12, с. 19].

На наш погляд, необхідно інформувати молоді не лише через засоби масової інформації, а й через соціальні мережі. Так, наприклад, Марк Цукерберг, один із засновників соціальної мережі Facebook, запровадив додаток, що дозволяє американським і британським користувачам зареєструватися як донори органів. На його думку, користування мільйонами людей цим додатком надасть змогу швидше поширювати інформацію та буде прикладом для інших [13].

Схожу практику можна використовувати й у нашій державі. Ознайомлювати населення з умовами посмертного донорства, його необхідністю та ефективністю, з правами й обов'язками донора та реципієнта.

Висновки. Проблеми посмертного донорства тісно взаємопов'язані. Їх вирішення потребує комплексного ефективного підходу. Тому, керуючись викладеним, ми пропонуємо: використовувати презумпцію згоди; створити механізм чіткого правового регулювання; привернути увагу не лише населення, а й державних органів; організувати обговорення існуючих питань не тільки серед спеціалістів, а й серед широкої аудиторії – юристів, державних діячів, активістів, потенційних донорів; створити соціальні програми для бажаючих стати донором посмертно (наприклад, надавати пільги на сплату податків близьким родичам); відкрити гарячу лінію для отримання консультацій з питань посмертного донорства, а також попередження правопорушень.

Список бібліографічних посилань

1. Білецька Г. А., Ковальова Я. О. Трансплантологія в Україні: медичні та юридичні аспекти проблеми. *Медичне право*. 2013. № 3. С. 103–110.
2. Логинов И. В. Анализ причин дефицита доноров органов и основные направления его преодоления: дис. ... канд. мед. наук: 14.01.24. М., 2011. 130 с.

3. Пташник І. Р. Цивільно-правове регулювання трансплантації в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2016. 211 с.
4. Чеботарьова Г. В. Проблема правового регулювання донорства органів в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2002. № 4. С. 54–59.
5. Abadie A., Gay S. The Impact of Presumed Consent Legislation on Cadaveric Organ. *Journal of Health Economics*. 2006. No. 25. P. 599–620.
6. Мусієнко А. Теоретичні аспекти правового регулювання вилучення донорських органів та тканин людини в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2012. Вип. 93. С. 61–63.
7. Пипченко Б. Ю. Дискусійні аспекти надання згоди на донорство органів та тканин для трансплантації // Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення): матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (17–18 квіт. 2008 р., м. Львів)/упоряд.: Сенюта І. Я., Терешко Х. Я. Львів: Медицина і право, 2008. С. 234–239.
8. Стеценко С. Г., Стеценко В. Ю., Сенюта І. Я. Медичне право України: підручник/за заг. ред. С. Г. Стеценка. Київ: Прав. єдність, 2008. 507 с.
9. Грищенко В. Етичні питання клітинної і тканинної трансплантації. *Вісник Національної академії наук України*. 2002. № 1. С. 26–32.
10. Аболіна Т. Г., Нападиста В. Г., Рихліцька О. Д., Маслікова І. І., Шинкаренко О. В. Прикладна етика: навч. посіб. для студентів ВНЗ/ред.: В. І. Панченко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: ЦУЛ, 2012. 391 с.
11. Трансплантология: итоги и перспективы. Т. 4. 2012 год/авт. и сост.: С. В. Готьё, О. П. Шевченко, О. М. Цирульниковая, Я. Г. Мойсюк, С. М. Хомяков, О. В. Орлова, Е. В. Яновская, О. Н. Щетинина; под ред. С. В. Готьё. М.; Тверь: Триада, 2013. 304 с.: ил.
12. Минина М. Г. Комплексный подход в обеспечении эффективного донорства органов для трансплантации: дис. ... канд. мед. наук: 14.00.41. М., 2008. 169 с.
13. Facebook pomojet staty donorom organov // ZN,UA: сайт/Зеркало недели. Украина; по материалам: Голос Америки. 03.05.2012. URL: http://zn.ua/HEALTH/facebook_pomozhet_stat_donorom_organov.html (дата звернення: 27.09.2016).

Надійшла до редколегії 27.09.2016

БРЮХОВЕЦКАЯ М. С. МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИЕ И ЮРИДИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПОСМЕРТНОГО ДОНОРСТВА В УКРАИНЕ

Раскрыта суть проблем посмертного донорства в Украине. Проанализированы основания его возникновения, которые разделены на отдельные группы. Аргументирована необходимость поиска путей решения проблем. На основании проведённого исследования предложено внесение изменений в законодательство и создание эффективных методов информирования населения. Также рассмотрена возможность использования презумпции согласия как одного из главных способов решения проблем посмертного донорства.

Ключевые слова: *посмертное донорство, трансплантация, проблемы посмертного донорства, дефицит донорских органов, правовое регулирование, презумпция согласия, информирование населения.*

BRIUKHOVETSKA M. S. ETHICAL AND LEGAL ISSUES OF POSTHUMOUS DONORSHIP IN UKRAINE

The essence of the problems of posthumous donorship in Ukraine has been revealed. It has been emphasized that donation of organs – is a charitable act or a gift of an organ to help someone who needs a transplant. The grounds of posthumous donorship origin, which are divided into separate groups, have been analyzed.

All problems concerning posthumous donorship are divided into groups: ethical issues, the shortage of donor organs, problems of legal regulation. Ethical issues include: the purchase and sale of donor organs, obtaining the consent for organ removal and distribution of donor organs. The lack of legal regulation and the uninformedness of the population are indicated as the basic problems of the shortage of donor organs. The last group of problems – is legal regulation.

The results of the analysis of the provisions of current legislation regulating organ transplants in Ukraine as the main problems of organ donorship and transplantation have been provided. The author has offered to implement a presumption of consent as one of the main ways of solving the problems of posthumous donorship. Presumption of consent means that a wide range of the public that is well informed about transplantation of organs does not express objections to registering their consent. It has been emphasized that there is a need of a new law to be close to the ethical requirements of voluntariness and freedom in making decisions in the sphere of organ donation. The author has also suggested to create effective conditions for informing the public about the posthumous donorship.

Keywords: *posthumous donorship, transplantation, problems of posthumous donorship, shortage of donor organs, legal regulation, presumption of consent, informing the public.*